

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.69>

## ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ВІЙСЬКОВОЗОВОБ'ЯЗАНИХ ПІД ЧАС ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРАХ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ

**Бойко Б.В.,***аспірант кафедри адміністративного,**кримінального права і процесу**Інституту права Закладу вищої освіти**«Міжнародний університет бізнесу і права»*

ORCID: 0009-0002-2058-8406

**Бойко Б.В. Гарантії захисту персональних даних військовозобов'язаних під час їх використання в державних реєстрах для військового обліку.**

Вказано, що гарантії захисту персональних даних військовозобов'язаних – це система закріплених законодавством умов, принципів, правових та організаційних засобів, що забезпечують захист відомостей чи сукупності відомостей про особу-військовозобов'язаного, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована із метою реалізації такими особами конституційних прав та свобод у правовідносинах, що виникають під час мобілізаційної підготовки та/або мобілізації.

Автором наголошено, що необхідність прийняття оперативних та негайних рішень істотно зменшує потенціал принципу науковості, дотримання та врахування якого є важливим на шляху вироблення найбільш оптимального рішення. Зокрема, у такій складній ситуації, у якій мають прийматися життєво важливі рішення, виникають цілком закономірні питання у площині своєчасності, адекватності таких рішень, їх відповідності Конституції та законам України. На думку автора, одним із подібних питань є пошук шляхів забезпечення гарантій захисту персональних даних військовозобов'язаних під час їх використання в державних реєстрах для військового обліку.

Запропоновано шляхи правового та організаційного характеру, спрямовані на дотримання гарантій захисту персональних даних військовозобов'язаних та інших осіб під час їх отримання, обробки та використання інструментами електронному реєстру, зокрема: внести зміни до законопроєкту, спрямовані на уникнення обміну даними між державними реєстрами та їх власниками і адміністраторами як такого, що суперечить Конституції та законам України; чітко визначити перелік осіб (а також фахові вимоги до них) із правом доступу до електронного реєстру з метою зниження негативного впливу так званого людського фактору незаконного використан-

ня або «недбалоного витоку» персональних даних із інформаційних баз реєстру; за аналогією із позитивним зарубіжним досвідом, оприлюднити сертифікати та детальну технічну інформацію (включаючи вихідний код) відповідного програмного продукту, що має підтверджувати високий технічний рівень захисту електронної інформаційно-телекомунікаційної системи; передбачити адміністративну та кримінальну відповідальність за незаконне отримання, поширення та використання персональних даних військовозобов'язаних та інших осіб, незаконне втручання у роботу електронного реєстру тощо.

**Ключові слова:** військовий облік, військовозобов'язані, гарантії, електронний реєстр, інформаційно-телекомунікаційна система, персональні дані.

**Boyko B.V. Guarantees of protection of personal data of conscripts during their use in state registers for military registration.**

It is indicated that the guarantees of protection of personal data of conscripts are a system of conditions, principles, legal and organizational means established by law, which ensure the protection of information or a set of information about a person-conscript, who is identified or can be specifically identified for the purpose of implementation by such persons constitutional rights and freedoms in legal relations arising during mobilization training and/or mobilization.

The author emphasized that the need to make operational and immediate decisions significantly reduces the potential of the principle of scientificity, the observance and consideration of which is important on the way to the development of the most optimal solution. In particular, in such a difficult situation, in which vital decisions have to be made, quite natural questions arise in the area of timeliness, adequacy of such decisions, their compliance with the Constitution and laws of Ukraine. In the author's opinion, one of the similar issues is the search for ways to ensure the

protection of personal data of conscripts during their use in state registers for military registration.

Legal and organizational ways aimed at ensuring the protection of personal data of conscripts and other persons during their receipt, processing and use by electronic register tools are proposed, in particular: amend the draft law aimed at avoiding the exchange of data between state registers and their owners and administrators as such, which contradicts the Constitution and laws of Ukraine; clearly define the list of persons (as well as the professional requirements for them) with the right of access to the electronic register in order to reduce the negative impact of the so-called human factor of illegal use or "negligent leakage" of personal data from the register's information bases; by analogy with positive foreign experience, publish certificates and detailed technical information (including the source code) of the corresponding software product, which should confirm the high technical level of protection of the electronic information and telecommunications system; provide for administrative and criminal liability for illegal receipt, distribution and use of personal data of conscripts and other persons, illegal interference in the work of the electronic register, etc.

**Key words:** military registration, conscripts, guarantees, electronic register, information and telecommunication system, personal data.

**Постановка проблеми.** Незважаючи на високий рівень патріотичних настроїв в суспільстві та надсильне поширення добровольчого руху, українське військо за будь-яких обставин потребує систематичного поповнення мобілізаційного ресурсу. Якість та оперативність вказаного процесу при цьому має реалізовуватися за рахунок наявності сучасних мобілізаційних інструментів, що з одного боку забезпечує результативність та ефективність мобілізації, а з іншого – не має порушувати прав військовозобов'язаних та інших осіб.

Останнім часом у цьому напрямі ведеться активна законотворча робота – з'являються різноманітні законодавчі ініціативи, висувуються пропозиції з боку Міністерства оборони України, Генерального штабу, окремих військових, різної якості громадських експертів та фахівців. Проте необхідність прийняття оперативних та негайних рішень істотно зменшує потенціал принципу науковості, дотримання та врахування якого є важливим на шляху вироблення найбільш оптимального рішення.

Зокрема, у такій безумовно складній ситуації, у якій мають прийматися життєво важливі рішення, виникають цілком закономірні питання у площині своєчасності, адекватності таких рішень, їх відповідності Конституції та законам України. Так, одним із подібних «болючих» питань є по-

шук шляхів забезпечення гарантій захисту персональних даних військовозобов'язаних під час їх використання в державних реєстрах для військового обліку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Ознайомившись із науковими джерелами, присвяченими питанням забезпечення гарантій захисту персональних даних військовозобов'язаних під час їх використання в державних реєстрах для військового обліку, що стан їх опрацювання, є досить далеким від достатнього. У науковій літературі значна увага приділяється систематизації пріоритетних напрямів гармонізації європейського та національного регулювання сфери захисту персональних даних (Я.В. Котляревський, М.В. Сірик, М.О. Дяченко) [1], питанням нормативно-правового регулювання захисту персональних даних працівників в Україні (А.С. Михайлик) [2], опрацюванню деяких теоретичних аспектів механізму адміністративно-правового забезпечення захисту персональних даних в Україні (Ю.С. Самойленко) [3], загальні питання гарантій забезпечення захисту персональних даних суб'єктами публічного адміністрування (П.С. Лютиков та А.Б. Маслова [4]).

**Метою цієї публікації** є дослідження, на підставі аналізу доктринальних та нормативних джерел, гарантій захисту персональних даних військовозобов'язаних під час їх використання в державних реєстрах для військового обліку.

**Виклад основного матеріалу.** «Гарантії» – порука в чомусь, забезпечення чого-небудь. Передбачене законом чи певною угодою зобов'язання, за яким юридична чи фізична особа відповідає перед кредиторами у разі невиконання боржником своїх зобов'язань. Умови, що забезпечують успіх чого-небудь. Банківська гарантія – поручительство банку-гаранта за свого клієнта в тому, що він зобов'язується здійснити платежі, не сплачені клієнтом у належний термін. Соціальні гарантії – матеріальні та юридичні способи забезпечення реалізації соціально-економічних прав членів суспільства. Юридичні гарантії – законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [5, с. 222].

Юридична енциклопедично-словникова література «гарантії прав і свобод людини і громадянина» визначає як усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [6, с. 555].

Правова доктрина розглядає гарантії у розрізі різних напрямів та явищ – законність, права і свободи людини, адміністративна діяльність, недоторканність та незалежність суддів тощо. О.Ф. Скаун, наприклад, пропонує відокремлю-

вати юридичні гарантії законності від юридичних гарантій прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. На її думку, юридичними гарантіями прав, свобод і обов'язків людини і громадянина є система нормативно визначених, організаційно оформлених способів і засобів, що забезпечують реальне втілення прав, свобод, обов'язків людини і громадянина [7, с. 228]. У свою чергу, юридичними гарантіями законності, у розумінні вченої, є передбачена законодавством система правових умов і правових засобів, спрямованих на забезпечення режиму законності й правопорядку [7, с. 667].

О.В. Негодченко визначає гарантії захисту прав і свобод як систему соціально-економічних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для здійснення прав, свобод, інтересів людини та громадянина [8, с. 67].

На думку І.Й. Магновського, гарантії прав і свобод людини уособлюються в наступному: а) узгодженість позитивних законів із природними правами, що дає змогу визнавати їх основними джерелами права; б) існування у злагоді держави і суспільства як умови функціонування прав і свобод та середовища їх гарантування [9, с. 71].

Окремі дослідники вважають, що правові гарантії – це правові норми, що встановлюють специфічні юридичні засоби, умови та порядок реалізації прав, юридичні засоби їх охорони та захисту у випадку порушення [10, с. 237]. О.В. Міцкевич вважав, що юридичні гарантії – це встановлений державою порядок діяльності державних органів та установ, громадських організацій, спрямований на попередження й припинення посягань на права громадян, на відновлення цих прав і притягнення до відповідальності за їх порушення [11, с. 16].

Свого роду уніфікований підхід демонструють П.М. Рабінович і М.І. Хавронюк, які визначають гарантії реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина як умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою й іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них із метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [12, с. 246].

Натомість під юридичними гарантіями законності в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ розуміється складне універсальне поняття, що складається з системи правових засобів та спеціально вироблених державою способів, які сприяють реалізації визначених правових норм, регламентуючих їх адміністративну

діяльність, забезпечують точне дотримання та застосування нормативно-правових актів, правильне використання прав, виконання обов'язків всіма учасниками адміністративних правовідносин із притягненням винних до юридичної відповідальності [13, с. 850].

Звужуючи вектор нашого дослідження, можна зазначити, що лише в окремих дослідженнях звертається увага на власне гарантії забезпечення захисту персональних даних. Проте, як правило, у відповідних наукових розвідках мова йде про певні «механізми», «засоби», «форми захисту», «адміністративне забезпечення» тощо<sup>1</sup>. Очевидно, що такий стан справ дав підстави деяким вченим відзначити нагальність покращення якості доктринального опрацювання гарантій забезпечення захисту персональних даних суб'єктами публічного адміністрування як у теоретичній площині, так й з урахуванням комплексу гарантій забезпечення захисту персональних даних суб'єктами публічного адміністрування, запропоновані у проектах законодавчих актів, спрямованих на докорінне оновлення інституційного та регуляторного компонента системи захисту персональних даних шляхом приведення її у відповідність до міжнародних стандартів [4].

На думку П.С. Лютікова та А.Б. Маслової, основні гарантії забезпечення захисту персональних даних суб'єктами публічного адміністрування включають перевірки спеціально уповноваженим органом у сфері захисту персональних даних додержання володільцями та розпорядниками персональних даних вимог законодавства про їх захист, виданням ним обов'язкових для виконання вимог (приписів) про запобігання або усунення порушень законодавства про захист персональних даних, а також адміністративну відповідальність володільців та розпорядників персональних даних за порушення законодавства про їх захист [4].

При цьому дослідники надзвичайно влучно зауважують, що у контексті вказаної проблематики, наукова спільнота має запропонувати обґрунтовані та виважені позиції з питань: 1) відповідності основним засадам державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності положень про можливість проведення позапланових перевірок додержання законодавства про захист персональних даних державним органом за власною ініціативою чи за наявності інформації про порушення у публічних джерелах; 2) перекладання основного масиву контрольних заходів у сферу внутрішнього контролю володільців/розпорядників персональних даних без регламентації на рівні закону ключових аспектів здійс-

<sup>1</sup> Наприклад, Ю. С. Самойленко запропонувала визначення адміністративно-правових засобів забезпечення захисту персональних даних як системи заходів попередження (превентивних заходів), припинення порушень, що посягають на право володіння та розпорядження персональними даними та застосування заходів адміністративної відповідальності органами публічної влади, які відповідно до законодавства мають забезпечувати їх захист [3, с. 115-116].

нення спеціально уповноваженим державним органом перевірок та видання ним вимог (приписів) про запобігання або усунення порушень; 3) обґрунтованості (з урахуванням більш високого рівня ефективності усталеного комплексу заходів контролю) уповноваження державного органу захисту персональних даних на звернення до суду з позовом про визнання недійсними нормативно-правових та інших актів та/або про зобов'язання суб'єкта контролю припинити порушення законодавства про захист персональних даних та/або доступ до публічної інформації [4].

Що стосується захисту персональних даних військовозобов'язаних, відповідних механізмів та гарантій, то наразі адміністративно-правова доктрина не виробила чітко сформульованих теоретичних засад щодо вказаного блоку проблематики. Проте на підставі вище окреслених підходів до поняття та сутності юридичних гарантій захисту прав людини, гарантій забезпечення захисту персональних даних суб'єктів правовідносин у публічній сфері, можемо припустити, що гарантії захисту персональних даних військовозобов'язаних – це система закріплених законодавством умов, принципів, правових та організаційних засобів, що забезпечують захист відомостей чи сукупності відомостей про особу-військовозобов'язаного, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована із метою реалізації такими особами конституційних прав та свобод у правовідносинах, що виникають під час мобілізаційної підготовки та/або мобілізації.

Як вже було зазначено нами, крізь призму останніх подій у законотворчій діяльності Верховної Ради України у цій сфері, гостро постало питання забезпечення гарантій захисту персональних даних військовозобов'язаних під час їх використання в державних реєстрах для військового обліку. Мова йде про проект Закону України за № 10062 від 18.09.2023 «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних в державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану» [14], який було прийнято за основу 08 листопада 2023 року.

Так, згідно ч. 1 ст. 13 Закону № 1951 (у редакції проекту) «Для формування бази даних Реєстру Центральна виборча комісія, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, подають шляхом електронної взаємодії Держателю Реєстру відомості, передбачені статтею 7 цього Закону, стосовно усіх громадян

України віком від 17 до 60 років». Одночасно, у ч. 3 ст. 13 Закону № 1951 (у редакції проекту) передбачається, що «Реєстр наповнюється відомостями, визначеними статтею 6 цього Закону, шляхом отримання їх за допомогою електронної взаємодії з іншими інформаційно-комунікаційними системами, реєстрами (в тому числі публічними), базами (банками) даних, держателями (розпорядниками, адміністраторами) яких є державні органи, перелік яких визначений частиною третьою статті 14 цього Закону». Крім того, відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 14 Закону № 1951 (у редакції проекту) «Актуалізація бази даних Реєстру здійснюється на підставі відомостей, що вносяться органами ведення Реєстру, а також шляхом інформаційної взаємодії (обміну відомостями) між Реєстром та інформаційно-комунікаційними системами, реєстрами, базами (банками) даних, держателями (розпорядниками, адміністраторами) яких є державні органи, зазначені у цій частині» [14].

При цьому, як слушно звертається експертами, у п. п. 1 – 16 ч. 3 ст. 14 Закону № 1951 (у редакції проекту) міститься невичерпний перелік державних органів, від яких органи ведення Реєстру матимуть право одержувати в електронному вигляді конкретні відомості. Відтак, як зазначається у науково-експертному висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, на законодавчому рівні пропонується визначити, що відомості, які збиралися повноважними на те органами державної влади у фізичних осіб (суб'єктів персональних даних) на певні законні цілі (зрозумілі та передбачувані для самих осіб), будуть вільно оброблятися іншими органами державної влади для реалізації інших цілей, що несумісні з цілями, для яких їх від початку збирали [15].

Однак, згідно з ч. 2 ст. 32 Конституції України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Аналізуючи зазначене положення, Конституційний Суд України висловив такі правові позиції, викладені у його Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012: – «право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб» (абз. 4 пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини); – «перелік даних про особу, які визнаються як конфіденційна інформація, не є вичерпним» (абз. 6 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини); – «інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) ... є

конфіденційною і може бути поширена тільки за її згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (абз. 5 пп. 3.3 п. 3 мотивувальної частини) [15].

Аналіз положень ч. ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України та правових позицій Конституційного Суду України дає підстави для висновку, що «втручання у конституційне право особи на приватне і сімейне життя шляхом збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди допускається, якщо воно передбачене законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Таке втручання вважатиметься законним у разі наявності підстави в національному законі, а також за умови, що такий закон відповідатиме принципу верховенства права, закріпленому в частині першій статті 8 Конституції України» (абз. 6 пп. 2.2 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018). Також згідно з правовою позицією Конституційного Суду України визнання за органом державної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень вимагає одночасно, щоб цей механізм забезпечував «з одного боку, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи, а з другого – наявність можливості у особи передбачати дії цих органів» (абз. 3 пп. 2.4 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 08 червня 2016 року № 3-рп/2016) [15].

Цілком погоджуючись із думкою науково-експертного управління Апарату ВРУ, відзначимо, що занепокоєння також викликають і засоби захисту реєстру від хакерських атак та незаконного отримання та поширення добутої інформації в інтересах ворога або для інших нелегальних потреб особами, що мають доступ до баз даних реєстру. Так, численні фахівці з IT-сфери звертають як на суттєву проблему наявність доступу до такої бази у великій кількості людей, що значно підвищує ризик витоку даних. Також наголошуються на тому, що розробкою такого важливого для держави програмного продукту будуть займатися цивільні особи, а не спеціально уповноважені на те службовці органів державної влади або державних підприємств.

Як бачимо, разючою є невідповідність між сформульованими у доктрині гарантіями захисту персональних даних військовозобов'язаних та їх практичним застосуванням під час використання персональних даних таких осіб в державних реєстрах для військового обліку, зокрема в так званому електронному реєстрі призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

**Висновки.** Враховуючи описану вище ситуацію, нами пропонується кілька шляхів правового та організаційного характеру, спрямовані

на дотримання гарантій захисту персональних даних військовозобов'язаних та інших осіб під час їх отримання, обробки та використання інструментами електронному реєстру, зокрема: внести зміни до законопроекту, спрямовані на уникнення обміну даними між державними реєстрами та їх власниками і адміністраторами як такого, що суперечить Конституції та законам України; чітко визначити перелік осіб (а також фахові вимоги до них) із правом доступу до електронного реєстру з метою зниження негативного впливу так званого людського фактору незаконного використання або «недбалого витоку» персональних даних із інформаційних баз реєстру; за аналогією із позитивним зарубіжним досвідом, оприлюднити сертифікати та детальну технічну інформацію (включаючи вихідний код) відповідного програмного продукту, що має підтверджувати високий технічний рівень захисту електронної інформаційно-телекомунікаційної системи; передбачити адміністративну та кримінальну відповідальність за незаконне отримання, поширення та використання персональних даних військовозобов'язаних та інших осіб, незаконне втручання у роботу електронного реєстру тощо.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котляревський Я.В., Сірик М.В., Дяченко М.О. Перспективні напрями удосконалення регулювання сфери захисту персональних даних в Україні. Економіка та право. 2022. № 1. С. 45–64. DOI: 10.15407/econlaw.2022.01.045.
2. Михайлик А.С. До питання нормативно-правового регулювання захисту персональних даних працівників в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022. № 72. Ч. 2. С. 82–87. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.46.
3. Самойленко Ю.С. Адміністративно-правове забезпечення захисту персональних даних в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2023. 18 с.
4. Лютіков П.С., Маслова А.Б. Гарантії забезпечення захисту персональних даних суб'єктами публічного адміністрування: перспективи дослідження. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 10. DOI: 10.54929/2786-5746-2023-10-01-06.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь, 2001. 1440 с.
6. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. К., 1998. Т.1: А–Г. 672 с.

7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. Х: Еспада, 2006. 776 с.
8. Негодченко О. Гарантії захисту прав і свобод людини. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10-ти т. / відп. ред.: Ю. Римаренко та ін. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2005. Т. II : Права людини у контексті поліцейської діяльності. С. 66–68.
9. Магновський І. Гарантії прав і свобод людини в українській теоретико-правовій думці. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10-ти т. / відп. ред.: Ю. Римаренко та ін. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2005. Т. II: Права людини у контексті поліцейської діяльності. С. 70–72.
10. Патюлин В.А. Государство и личность в СССР (правовые аспекты взаимоотношений) М.: Наука, 1974. 246 с.
11. Мицкевич А.В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общенародном социалистическом государстве. *Советское государство и право*. 1963. № 8. С. 15–21.
12. Рабінович П., Хавронюк М. Права людини і громадянина: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
13. Солдатова В.Д. Сутність та загальна характеристика юридичних гарантій законності в адміністративній діяльності ОВС України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 846–852.
14. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних в державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану: проект Закону України № 10062 від 18 вересня 2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42801>.
15. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних в державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану». URL: [efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1991570](https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1991570).
16. Легеза Є.О., Белов Д.М., Деякі особливості правового регулювання статусу Державної служби фінансового моніторингу України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 51–56.
17. Белов Д.М., Росул Н.О. Соціальне підприємство в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина. *Аналітично-порівняльне право*. №5. 2022. С. 22–34.